

вання нагадує нинішню ситуацію: повна автономія, «безпосереднє підпорядкування Москві» чи включення Криму до складу України.

Рецензована книга принесе користь усім, хто цікавиться історією України, а випускникам шкіл особливо, оскільки більшість відповідей на питання екзаменаційних білетів вони знайдуть у посібнику О. Д. Бойка.

Зміст книги підводить нас до висновку, що сьогоднішні проблеми України глибоко проросли в минулому і за чотири роки незалежності не набагато зміцнів наш «п'ємонт» і не ослабли «рідні вандеї». До тих, хто гортатиме сторінки цього посібника, звертаємося з порадою: вникаймо в кожне слово нашої складної і героїчної історії, оцінімо здобутки синів і дочок України на шляху державотворення, зрозуміймо їх помилки і прорахунки, тоді ми глибше усвідомимо причини наших бід і в міру своїх сил і здібностей будемо творити цивілізовану, правову, демократичну Україну, в якій щасливо житимуть усі і кожний.

Ольга Ростовська,
Сергій Родін,
Ганна Іщенко.

ЛІТОПИС ПАРТИЗАНСЬКОЇ БОРОТЬБИ

«Настав час, коли кожний, не шкодуючи життя, повинен до кінця виконати священний обов'язок перед Батьківщиною, перед своїм народом». Ці рядки із звернення Президії Верховної Ради, Ради Народних Комісарів УРСР, ЦК КП(б)У від 6 липня 1941 р. до населення України у зв'язку з нападом фашистської Німеччини на Радянський Союз не залишили нікого байдужим, збентежили душу, змусили кожну людину замислитися над тим, що діється, зробити свій вибір у тій небаченій за масштабами збройній боротьбі, яка охопила терени України. Сьогодні ми можемо відверто говорити, що зробити той вибір було нелегко, що морально-політична єдність радянського народу, про яку нещодавно так багато писалося, не була монолітною. Окремі групи і прошарки населення України у перші дні війни виявили вороже ставлення до радянської влади, не бажали відстоювати її зі зброєю в руках, пов'язували свої надії і майбутнє з перемогою Німеччини. І, як відомо, для такої позиції були підстави. Вони значною мірою пояснювались масовими репресіями, які чинив сталінський режим, беззаконням і свавіллям стосовно прав і свобод громадян.

Але, попри всі негаразди, переважна більшість населення України не хотіла бачити у нацистах своїх «визволителів», розглядала їх як загартників і поневолювачів. І треба прямо сказати, що фашистське військово-політичне керівництво цього очікувало, хоч і сподівалося на підтримку окремих верств населення. Але найбільші надії гітлерівці покладали на силу. З цього приводу в директивах військового командування Німеччини, виданих ще до початку війни, говорилося, що «активний чи пасивний опір цивільного населення слід придушувати в зародку найсуворішими заходами покарання», а «партизани підлягають безжалісному знищенню».

Вже в перші місяці війни на тимчасово окупованій території почав поступово розгортатися антифашистський рух опору, який викликав серйозне занепокоєння німецької влади. Саме за цих обставин 16 вересня 1941 р. шеф штабу Верховного головнокомандування німецьких збройних сил фельдмаршал В. Кейтель видав широковідомий наказ про придушення «комуністичного повстанського руху». Цей документ, беззастережно віддаючи першість у антифашистській збройній боротьбі кому-

ністам та їх прихильникам, водночас висловив побоювання з приводу того, що до «комуністичного повстання» приєднаються націоналістичні та інші сили, щоб у такий спосіб «викликати утруднення для німецьких окупаційних властей» і створити загрозу «для німецького керівництва війною».

Опір своїм завойовницьким планам, зухвалим і брутальним заходам гітлерівці зустріли і в Україні. За образним висловом відомого італійського публіциста і військового кореспондента К. Малларте, який восени 1941 р. перебував з німецькими військами на Полтавщині, дії партизанів нагадали йому часи Б. Хмельницького.

Вже з осені 1941 р. у антифашистському русі чітко визначилися дві течії: комуністична і націоналістична, кожна з яких мала свою стратегію і тактику, масову базу, різну ступінь готівності. Одним з перших розгорнули збройну боротьбу в тилу німецько-фашистських військ трудящі Чернігівської області. На її території діяли партизанські з'єднання О. Федорова, М. Попудренка, І. Бовкуна, М. Таранушенка, Ю. Збанацького, М. Шукаєва, десятки загонів народних месників. Саме цим подіям, героїчним і трагічним, присвячена збірка документів і матеріалів про участь партизанів Чернігівщини в боротьбі проти фашистських загарбників, яка побачила світ у редакційно-видавничому комплексі «Деснянська правда» до 50-річчя визволення України від гітлерівських окупантів.*

Науково-популярне видання, яке є доповненням книги «Черниговщина в период Великой Отечественной войны (1941 — 1945) гг.», слід розглядати як першу спробу мовою документів об'єктивно висвітлити партизанський рух однієї з областей України. До певної міри упорядникам це вдалося. У збірнику використані документи Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного кінофотофоноархіву України, Державного архіву Чернігівської області, раніше опублікованих документальних видань.

Уведені в обіг нові або маловідомі широкому читачеві архівні документи неадекватно характеризують зародження і розвиток партизанського руху на чернігівській землі, показують негативні і позитивні риси цього складного процесу. Зокрема, у доповідній записці політуправління Південно-Західного фронту від 15 серпня 1941 року про діяльність партизанської школи у Чернігові (док. № 3) подаються відомості про те, що на середину серпня 1941 р. у тил німецько-фашистських військ було перекинуто близько 1300 партизанів, але постійного зв'язку з ними центр не мав. Владає в очі й той факт, що програма згаданої школи була розрахована лише на 3 дні навчання. Тому неважко дійти висновку, що у такий стислий строк неможливо підготувати кваліфікованого спеціаліста партизанської боротьби, що і було однією з причин недостатньої ефективності дій і невиправданих втрат народних месників.

Про серйозні хиби у підготовці до розгортання партизанського руху в Чернігівській області свідчить запис розмови від 11 вересня 1941 р. по прямому проволу М. Хрушова з членом Військової ради Південно-Західного фронту М. Бурмістенком (док. № 5). З цього документа можна почерпнути відомості про те, що при наближенні німців частина місцевих партійних і радянських керівників, відповідальних за підготовку партизанських баз і підпільних квартир на Чернігівщині, у паніці втекла або відійшла на схід з частинами Червоної Армії. Таке явище було притаманне не тільки вказаній області, а й іншим регіонам України.

*«В тилу ворога, 1941 — 1945». Док. і матеріали про участь партизанів Чернігівщини у боротьбі проти фашист. загарбників. Упор.; С. М. Мельник, М. К. Бойко; редактор М. О. Рудько. Чернігів, — 1994. — 150.: С. 1 л

З цікавістю читаються вміщені у збірнику документи німецького і угорського військового командування, інших окупаційних установ (№№ 10, 13, 16, 18, 20 та ін.). Вони неупереджено доводять, що гітлерівці та їх союзники прийшли в Україну не як визволителі, а як загарбники. Встановлений ними кривавий режим грабежу, терору і насильства став однією з основних причин антифашистського руху. Чимало опублікованих документів пов'язані з організацією штабів партизанського руху, створенням загонів і з'єднань Чернігівщини, їх бойовою діяльністю і результатами. Зокрема, чернігівські партизани надали значну допомогу радянським військам у форсуванні рік Десна, Прип'ять, Дніпро у вересневі дні 1943 р. Ці дії народних месників, як відомо, отримали високу оцінку фронтового командування Червоної Армії.

Привертають увагу й ті сторінки збірника, де вміщені документи про партизанські загони і з'єднання, сформовані з чернігівців, які перейшли за наказом командування на правий берег Дніпра, і діяли в західних областях на теренах Чехословаччини. Це є яскравим доказом того, що кожний патріот України бився з фашистами не тільки за власну оселю, своїх рідних і близьких, але й за всю Україну, прагнучи допомогти народам, як тепер кажуть, ближнього і дальнього зарубіжжя. У цьому контексті є чимало ґрунтовних документальних свідчень про бойове побратимство українських, російських і білоруських партизанів.

З позитивного боку збірку документів характеризують численні фотоматеріали, більшість яких невідома широкому загалу. Знімки відтворюють не лише бойову діяльність, але й побут месників, їхні зв'язки з населенням.

Разом з тим слід висловити і окремі побажання, які можуть стати в нагоді як упорядникам згаданої збірки, так і іншим публікаторам. У книзі опубліковані цікаві архівні документи про участь в партизанському русі військовополонених, про розклад поліцейських станів і перехід на бік партизанів угорських солдат. Проте опубліковані документи висвітлюють лише комуністичний партизанський рух на Чернігівщині, хоч є окремі згадки, що восени 1941 року на території області було і формування національного забарвлення. Тому конче необхідно, щоб майбутні документальні публікації з історії антифашистського опору на Україні виходили з тогочасних реалій. Лише за цієї умови, незважаючи в нагоді як упорядникам гаданої збірки, так і іншим публікаторам. У якій ми відчуваємо.

Рецензоване документальне видання виграло б, якби в ньому було представлено більше документів про партизанський рух, що засвідчують не тільки бойові успіхи, але й недоліки та прорахунки, які мали місце в організації і керівництві народною боротьбою на окупованій території. А такі документи є у фондах Центрального державного архіву громадських об'єднань України. Це потрібно не для компрометації чи засудження дій тих або інших керівних політичних чинників, а для наповнення об'єктивним змістом історичної пам'яті нашого народу, усунення з неї міфів і легенд.

В цілому ж ініціатива секції партизанів Великої Вітчизняної війни Чернігівської обласної Ради ветеранів України, завдяки якій світ побачила документальна збірка «В тилу ворога. 1941 — 1945», заслуговує схвальної оцінки. Народні месники своєю самовідданою боротьбою з фашистами заслужили і глибоку пошану, і вдячну пам'ять нащадків.

Анатолій Кентій

ДЛЯ ЗАЦІКАВЛЕНОГО ЧИТАЧА

Нестримно спливають роки. Віддаляються від нинішнього покоління події Великої Вітчизняної. На молодість наших дідів і батьків суво-